

Budai Nagy Antal históriája

Kisregény

A nagyszombati csata elveszett. Menthetetlenül. Hiába vezérelte a királyi hadat az erdélyi vajdának, ama híres Stibor úrnak édes fia, az „árvákat”¹ pedig csupán a kis Prokop. Hiába voltak a vajdafia seregében páncélos lovagok, jóvérű paripák meg kiválasztott, felhizlalt legények, kipróbált, nemes úri tisztek, akiknek még a dédapja sem csinált mást, mint kardot, csákányt forgatott, láncsát tört meg nyilazott, a kis Prokop pedig maga is csak amolyan faluról került vezér, katonái meg sült parasztok és mesterlegények.

Hiába lőtték az ágyúk a parasztok szekértáborát, hiába az íjászok, és hiábavaló volt a gyalogláncsások rohama. A páncélos huszárok véresen torpantak vissza a vérrel szakított résnél, ahol vasinges parasztokkal találták magukat szemben, akiknek hosszú nyelű láncos buzogánya ellen páncél és sisak és pajzs meg mellvért nem védelmezett sem embert, sem lovat.

Amikor pedig a hiábavaló rohamokban megfáradtak a királyi hadak, akkor megindultak a vasas szekerek széles sorban. Lassan indultak, de egyre sebesebben a dombon lefelé; majd megnyíltak kétfelé, és – vége volt a harcnak: Stiboric úrfi hadinépe futott Pozsony felé a cifra zászlókkal, a hátukba vetett pajzs alá húzott fejekkel. Az „árvák” láncinges, szekercés huszárai szinte a Dunáig vágták, csépeltek, zúzták a futókat, és nem kegyelmeztek senkinek. Pedig az „árvák” félannyian sem voltak, mint a királyi had... Történt pedig a nagyszombati futás az Úr születésének 1430-ik esztendejében, pünkösöd táján.

Estére csend lett a csatatéren. A királyi táborhelyen a cseh parasztok rendezkedtek be, szokásuk szerint: összeláncolt sze-

¹ „Árvák”: így nevezte el magát a huszita kelyhesek radikális, harcos része, mely a katolikus egyházzal való minden egyezkedést elutasított magától, – azután, hogy zseniális hadvezérük, a híres félszemű Ziska János elesett.

kereiket táboruk köré állították. A csendes, meleg nagy éjszakában messziről olyan volt a tábor, mint vigadóra kivilágított város: a szekérfalon belül hatalmas tüzek lobogtak és vörösre festették a fekete eget. A szekérgyűrűn kívül néma árnyékok mozogtak: az éjjeli vigyázók. A szekerek közül kivillanó tűzfényben néha meg-megcsillant hosszú nyelvű szekercéjük fényes éle.

Éjfél után két lovas ember hagyta el a tábort, és csendesen poroszkálva haladt a Dudvág vize menti úton a Duna felé. Egymás megett baktattak a lovak, és a lovasok bóbiskoltak a nyeregben. Az út jó volt, keményre taposva: itt vonult fel a királyi sereg és egy hete eső nem esett.

Keleten pirkadt a hajnal, amikor az elől haladó ló felhorkant, felkapta a fejét és megállott, és megállott az utána kullogó is. Mire a nyeregben ülő emberek megébredtek. Körülpillantottak. Előttük kanyargott a folyóvíz a síkságon, jobb kézről az alvó, lapos föld: kaszálók és szántók; a fiatal gabona a hideg, súlyos harmat alatt kicsit meghajtott fejjel; messze valami falu, a falu megett hegyek. Balkézt a szakadékos vízpart, fűz- és nyárbozóttal benőve, lejjebb a nád- és buzogányos sással a vízig. A lovak errefele fűjtak, ott valami van, farkas vagy ember.

A szakadás aljáról gyenge hangon kiáltott valaki:

– Héjj, jó emberek!

Az első lovas a bő köpönyege alól már előrántott kurta, egyenes tórt visszadugta.

– Ki vagy?

– Ne kérdezz, de segíts, ha istened van. Adj innom és húzz ki a sárból.

Az első lovas hátraszólt, mire a másik nyeregből ugrott. Köpenyét ledobta és a szakadáshoz indult. Kezében kurta, egyenes kard, amit a szakadás szélén a foga közé fogott. Aztán eltűnt, és csak a csörtetés hallatszott egy ideig. Végül a kiáltása:

– Katona.

A nyeregben ülő lovas visszakiáltott:

– Ha a király seregéből való: szúrd le. Eggyel kevesebb lesz.

Iszen sebes. Elvéرزik, ha itt marad.

Akkor hadd ott s gyere.

Az idegen gyenge hangja mordult:

– Ebek vagytok, pajtás, azt látom, de bár itass meg, s aztán hátha ember kerül errefelé.

Úgy látszik, ihatott, mert később megint megszólalt:

– Az Isten fizesse meg, s ha talákoztok emberekkel, igazítsátok ide.

Ismét csörtetés, majd az ember felbukkant a mart szélén. Szótlanul ment lovához és nyakába kerítette a földre dobott köpönyeget. A mart alól megint kiabált a sebesült katona:

– Aztán ha itt pusztulok, tudjátok, hogy a kolozsmonostori apát úr zászlója hadnagyának, Vajdaházi Nagy Pálnak halála szárad a lelketeken.

Az ember, akinek a lába már a kengyelben volt, hogy a nyeregbe ugorják, erre kivette a lábát a kengyelből és megállott a ló mellett.

– Mit sokadozol, Anti? – mordult a nyeregben ülő. Bajuszos-szakállas, sötét arcú ember volt ez.

A másik, fiatal, alig-bajuszos hosszú legény, szó nélkül vezette lovát az útról a parthoz és kötötte a gyeplőszárat egy fűzfához. Onnan szólt vissza:

– Megsegítem.

– Megbolondultál?

– Megsegítem, atyám, mert most tudom, ki ez az ember.

– A sátán katonája: hóhérok pribékje.

– Gyermekkorom óta ösmerem, s megsegítem.

– Nem időzhetünk itt sokat, tudhatod.

– Tudom, atyám. Tekegyelmed csak induljon.

S ereszkedett le a szakadásba.

A másik haragosan kiáltott utána:

– De hát ki az az ember?

– Hallottad, atyám. S nekem atyámfia.

– Az isten áldjon hát, Budai Nagy Anti.

Csizmája sarkát mérgesen vágta a ló oldalába.

A felkelő nap első sugarai akkor omlottak reá a földre.

*

Kaszálás derekán, alkonyattájt érkezett haza Nagy Antal, aki immár négy hosszú esztendeje hogy elment úgy a faluból, hogy hírét se hallották. Amikor porosan, izzadtan belovagolt a faluba, senki meg nem ösmerte, aki utánanézett.

Az apai porta udvarán, a tornác előtt nyeregből szállott és belépett a homályosodó pitvarba. A tűzhelyen égett a tűz, és

öregasszony fordult a belépő felé, amikor a lépéseket meghallotta. S kicsit ijedt orcával meredt a képébe.

Nagy Antal pedig halkán mondotta, tikkadt hangon:

– Édesanyám!...

A küszöbön ült s nézte a sötétedő estében a régi udvart, ahol most is olyan volt minden, mint négy esztendeje, amikor utoljára kiment belőle. Anyja a pitvarban, a tűzhely mellett s onnan beszélt kifelé:

– Apád, szegény, most a tél végén halt meg. Kolozsvárról jövet hófúvásba került; egész éccaka küszködött, hogy hazaérjen. Annak lett a betege, s három nap alatt vége volt.

– János bátyám?

– Ketten vagyunk most itthon. Nem házasodott meg, pedig megvolna az ideje. Jó gyermek. Dolgos és józan. Az.

– A gazdaság?

– Nem panaszolok. Nekünk se rosszabb, mint a többinek. Sokat tusakodunk, s mégsem gyarapodik a magunkfajta rongyos kurtanemes. Ez az apátok birtoka is, lám, alig tarthat el minket. A szucsáki jussomból pótolunk, hogy takaríthassunk is valamit.

Sötét estére érkeztek meg a béresek a kaszálásból, és velük az idősebbik fiú, a gazda. A két testvér megölelte egymást.

– No, Anti, megelégedtél a barangolással?

– Meg, János. Elég volt. Itthon maradok.

... Estebéd után mind kiültek a tornác grádicsára. Meleg, nyári éccaka volt, és a kaszálókról az éjjeli szellő idehozta a fonnyadó fű savanykás-fűszeres szagát. Az itthonvalók szerettek volna hallani egyet-mást Antiról is: hol, merre járt, mit művelt azóta, hogy siheder korában egy napon csak elindult Kolozsvárra és négy esztendeje nem jött haza. De Antinak nem volt beszélő kedve.

– Majd eccer talán elmesélek mindent...

Később a falubeli atyafiakból is befordultak a portára egy páran, hogy híre ment, hogy hazajött, íme, Nagy György uram kisebbik fia.

Mesélj hát valamit nekünk, Anti.

Majd eccer talán mesélek. Megfáradtam egy cseppet. Bólintottak az emberek. Mert igaz is, megfáradhatott.

De azért nem mozdultak, csak támaszkodtak a tornáchoz és kuporogtak a földön. Később valaki mégis megkérdezte:

- Honnét jöttél éppen most?
- Pozsonyból.
- Messze van.

Aztán egyik is, másik is megmozdult. – Búcsúzott és ment haza. Pirkadáskor már húzni kell a kaszát, mert a harmatban vág jól...

Nagy Antal is beállott a munkába másnap. És bátyjával meg a béresekkal tusakodott a szénával, az aratással, a hordással, ősszel a csépléssel, ugarolással. A határból és a faluból nem mozdult ki. Vasárnapon néha valamelyik szomszéd portára benézett, eldiskurált az atyafiakkal. Ha kérték, mesélt is. Messzevaló idegen országokról és temérdek nagy városokról, tornyos, bástyás kővárakról. Folyóvizekről és tengerekről, amiknek nincsen vége sehol talán, és amiken vitorlás meg evezős hajók úsznak, úgy, mint a libák. Mesélt a császárról is és más királyokról, hadvezérekről és fényes, páncélos seregekről. Fegyverekről beszélt, amilyenek erre felé nincsenek, és az új lövészerszámról, amit ágyúnak hívnak. Beszélt táborozásokról és csatákról, amiknek itt hírit se hallották.

De magáról csak ennyit mondott:

– Két esztendeig a császárral jártam a világot. A Rajna vizétől Lengyelországig és az Északi-tenger partjától, ahol a rozs alig érik be, a déli, meleg tenger partjáig, ahol soha tél nincsen, és kétszer érik egy esztendőben a citrom...

Ősz végén János bátyjával átlovagok Szucsákra, ahol anyjának kéttelkenyi öröksége volt. Azt akarta látni. Hazamenet megbeszélte a bátyjával, hogy megkülönböznek. Antal vállalná a szucsáki anyait, Jánosé maradna a hazai apai. Az állatokat megosztják felesbe, és Antal még pénzt kapna.

Otthon aztán megegyeztek pontosan és békességesen. A szucsáki roskadozó portát közösen hozták rendbe, és karácsony előtt már a maga tűzhelyénél melegedett Budai Nagy Antal. Az udvarban egy zsellér is lakott, annak a felesége főzött és mosott reá.

Tavasza felé ellovagolt Szilágyba, és mire a szántást kezdeni lehetett, jobbágyot ültetett a gazdaságba. A jobbágyot valahonnan a Szamos mellől költöztette ide; deresedő fejű, hosszú, lógó bajuszú, mogorva képű ember volt, s egyik lábára biccentett egy kicsit. Román volt, s Mártonnak hívták.

A gazdaságba keményen belefeküdt, és a régi szucsákiakkal is jól megért. Nem dicsekedett, de izzadott, mint a többi, és amikor munkára ment a földekre, bocskort húzott a lábára, mint a többi. Az atyafiák hamarosan szívlelték:

– Iszen nem akar más lenni ez az Anti, mint mink...

*

Eltelt a tavasz, elfelejtődött a nagy nyári munka, és az őszi takarodásnak is vége lett. S a kolozsvári szüreti vásár után való héten, egy szombat este János bátyja érkezett a szucsáki portára.

– Adsz-é szállást, öccse, reggelig?

– Miért ne adnék.

– S holnap benézhetnék együtt a Bese Tamás udvarára.

– Mi dolgod van ott?

– Van egy eladó csitkója, akit alkudtam a vásáron, de nem egyezhettünk meg. Láttam, hazahozta. Szeretném, ha te is megnéznéd, a lóhoz többet tudsz bizonyosan, mint én.

– Kancacsikó az. Sárga, ösmerem.

– Kedvem volna hozzá. Nincsen jó hátaslovam. Eljöhetnél.

– Nem voltam még a házánál.

– Pedig atyánkfiái a Besék is.

– De nem bocskorosok, mint mink. Hanem az eladó portékát megnézhetem a kedvedért én is közelről.

*

A csikó a lovakkal együtt a kertben legelt, és Bese Tamás uram a béresnek szolt, hogy hozza az udvarra. Nagy Antal is a béressel ment. S utánuk a házból a Bese leány is:

– Nekem inkább megáll, mint annak a mutujnak.

A csikó a lánynak megállott; a béres a kötőféket a fejébe tehette. Antal kérdezte:

– Volt-é már nyereg alá törve?

– Engem is megtúr a hátán, ne féljen.

– Pedig féltem – mosolygott Antal. – De ha téged megtúr, talán engem se vét le.

Kivette a fékszárat a béres kezéből.

– Táguljatok.

De a leányka megfogta a karját.

– Megálljon egy percig.

– Mit akarsz?

– Keed veszi meg a csitkót?

– Nem. Csak próbálni akarom. Bátyám alkussza.

– Az az ember ott, aki apámurammal áll az udvaron?

– Az.

– Nem annak való portéka – s a lány elfintorította az orcáját.

Antal kacagott.

– Legényember az, te, s a maga gazdája.

– Mégis ló való neki, nem csitkó – mondta mérgesen a leány. Hirtelen megfordult, és elment vissza a házba.

Antal utánanézett, aztán felvetette magát a csikó hátára.

Az udvaron megfuttatták. Aztán még megnézték előlről, hátulról, oldal felől, végigtapogatták a lábát, s fel is emelgették.

Végül öccséhez fordult János, mire Anti csak ennyit mondott:

– Ló lesz ebből, ha megkapja a gazdáját.

De Bese Tamás nem engedett egy dénárt sem az árából, és Nagy János is megkötötte magát. Nem csináltak vásárt. Amikor búcsúzkodtak, Antihoz somfordált a Bese lány:

– Azt mondom én keednek, Antal, hogy ha most meg nem vette, soha az övé nem lesz ez a csitkó. Meglássza.

S az orcája diadalmas volt.

– Mérges boszorkány vagy te, Kisó, nehéz sorsa lesz az uradnak.

– Embere válogatja – s hetykén, emelt fejvel ugrált fel a tornácra.

*

Karácsony havában, ünnep előtt való héten, úgy behavazta a falut a hó, hogy a házból alig lehetett kimozdulni. Nagy Antal szánkát faragott a színben, és Márton, a jobbágy segített neki. Aztán kiderült az idő, és fagyott. A talpak készen voltak, az oszlopok és az eplények is meg a heveder is. A pajta előtt állították össze a részeket, és siettek, mert csípte a hideg a kezüket. Az idő délfelé járt, mikor a kutyák dühös ugatással rohantak a kapunak.

– Nézd meg, Márton, ki jár ott?

Márton nemsokára kétlovas szánkót hajtott a pajta elé:

– Vendégek. János bátyád és egy idegen ember. Olyan papformájú. Beküldtem őket a házba.

A vendégek a tűzhelynél melegedtek. Nagy János a bajuszáról törölgette a zúzmarát:

– Köszönd meg, Anti, hogy ilyen időben elhoztam a vendégedet.

De Nagy Antal csak állott az ajtóban és nézte a másik embert: magas, csontos volt az, szakállas képű és komoly, kemény nézésű, fekete gúnyájú. Nagy Antalnak eszébe villant a nagyszombati harc és az az éccaka, amikor a táborból hazafelé lovagolt – evvel az emberrel.

– Te vagy az, atyám?

– Én. Hozzád jöttem.

Nagy Antal még most sem mozdult az ajtóból. Csak akkor riadt fel, amikor bátyja megszólalt:

– No, öcsém, egy kis meleg bor jól fogna most.

– Igazad van, János. Hozott isten nálam, és telepedjete le, melegedjete. Ecceribe lesz étel is, ital is.

Ettek és ittak. A tűz lobogott, és a házban jó meleg volt.

Antal aztán megkérdezte:

– Mi járatban, atyám?

– A király megbékélt az utraquistákkal², és a zsinat megengedte nekik a kelyhet.

– Ezért jöttél, hogy ezt megtudjam?

– Hogy ezt tudjad és ezt cselekedjed. Add ide a tarisznyámat.

Tarisznyája a bő gallérköponnyeggel együtt a ládán feküdt, és Nagy Antal odavitte a vendégének, aki a tarisznyából fekete bőrbe kötött vastag könyvet vett ki. Maga elé tette az asztalra, kinyitotta és lapozott benne. Aztán nyitva oda-tolta Nagy Antal elé:

– Olvasd.

Az sokáig tétován nézegette a fekete betűsorokat ott, ahol a vendége mutatta. Orcája megsápadt, keze reszketett. János bátyja kissé ijedten, kimeresztett szemekkel nézegette hol öccsét, hol a komoly orcájú papi embert, hol a könyvet.

² Utraquisták – kelyhesek, a huszitizmuson belüli egyik mérsékeltbb irányzat hívei, akik az egyházi hierarchia és a papságnak Rómától való függése ellen küzdöttek.

A vendég pedig csak ült mozdulatlanul, és szigorú szeme Nagy Antalt vizsgálta.

– Olvasd, Antal, halljuk mi is.

S Nagy Antal olvasta.

„Akkor az időben eljőve Keresztelő János, ki prédikála vala Júdeának pusztájában.”

„És azt mondja vala: Térjetek meg, mert elkövetkezett a mennyeknek országa.”

„Mert ez amaz, akiről szólott Esaiás próféta, ezt mondván: Kiáltó szó vagyon a pusztában, készítsétek meg az Úrnak útját, és egyengessétek meg az ő ösvényeit...”

„...Immár pedig a fejsze a fáknak gyökerekre vettetett. Minden fa azért, valamely jó gyümölcsöt nem terem, kivágattatik és tűzre vettetik...”

Nagy Antal elhallgatott, és becsukta a könyvet. A vendég pedig ezt mondta:

– Íme, az idő eljött a vetésre, és a föld is elkészült, hogy méhébe vegye a jó magot. De kevés még a magvető.

– Ezért jöttél ide, atyám?

– Ezért, fiam. Hogy megkeressem a munkásokat, akik kimennek a szántóföldre és elvetik idejében a magot, akiből az élet búzája fog kikelni.

Elhallgatott, és Antal gondolkozva nézte a hólyagos ablakot, ahol már homályosodott a téli nappal világossága.

Bátyja akkor fölállott ültéből és keze fejével izzadságot török le homlokáról. Melege volt. Aztán rámutatott az asztalon fekvő fekete könyvre és halkán mondta:

– Miféle írás ez?

A fekete ruhás ember megfogta a könyvet két kézzel, fel-emelte és újra letette az asztalra:

– Ez, öcsém, a mi urunknak Jézusnak testamentuma.

– De hiszen magyarul szólott?!

– Magyarul. Krisztus urunk parancsa szerint, aki meghalt és harmadnapon feltámadott. „És amikor a tizenegy tanítványok együtt ülének, megjelenteté magát, és monda nékik: Elmenvén mind e széles világra, tanítsatok minden népeket, hogy megtartsák mindazokat, amiket én parancsoltam nektek.” És azután, hogy mennybe emeltetek, „pünkösöd napon látának a tanítványok tüzes nyelveket, és üle minde-nikre azok közül. Megtelének pedig mindnyájan szentlélek-

kel, és kezdenek szólani más nyelveken, amint a szentlélek ád vala nékik szólniok...”

Nagy János vette a kucsmáját.

– Megyek a pajtába, megnézem a lovakat...

Megitatta a zsellérral a lovakat, aztán friss almot vetett éccakára alájuk, és hogy a pajtából kijött, nem ment mindjárt a házba vissza, de az udvaron járkált ide-oda a ropogó havon. Az égen már szikráztak a csillagok, és az orcáját hasogatta a fagyos hideg. Megborzongott, megállott s aztán hirtelen bement a házba.

A két ember ott ült még az asztal mellett, de a könyv már nem volt előttük. A tűzhely lángja felett az odaforgatott üstben étel rotyogott, és a zselléraszony a padkán kuporodva deszkalapítón hagymát aprított.

A vendégek ott maradtak éccakára, és amikor bundába takarózva a tűz körül leheveredtek, a papi ember mondotta:

– Reggel Kolozsvárra indulok.

– Elkísérlek, atyám.

Elcsendesedtek. De amikor a tűz lohadni kezdett, Nagy János felserkent. Megrakta a paraszt és a tűzhelypadkára ült s nézte, hogy lobban fel pattogva, ropogva a hasított, félig nyers tölgyfa. Sokáig ült így és későre feküdt vissza öccse mellé...

Hajnalban ő volt az első, aki megébredt. Felszította a tüzet s ment ki a lovakhoz.

Nemsokára utánajött öccse is a pajtába. Megetették az állatokat, frissen almoztak, azután csutakoltak. Antal egy tekenőben zabot hozott bé.

– Te, Anti, az éjjel kicsit aludtam.

– Pedig lett volna idő.

– Gondolkoztam.

– A Bese uram sárga csikóján?

János fogta a lovak sörényét:

– Rólad gondolkoztam.

Anti odaöntötte a zabot a lovak elé és nem szólt. Bátyja folytatta:

– Hol tanultad az olvasást?

– Jártomban-keltemben.

– Mire kellett az neked? És miért nem lettél akkor pap avagy deák? Miért jöttél haza parasztnak?

– Hát még miket gondoltál?

– Azon a másikon. Azon a papon is járt az eszem. Meg az ő könyvén, kiről azt mondotta, hogy az a szent evangélium. Azt én nem hihetem.

– Pedig az szent igaz, János.

– Lehet. De akkor nem rendes dolog az, hogy azt te olvassad, aki nem vagy pap, és magyarul, ahogy a papoktól én nem hallottam. Nehéz dolog ez, Anti. És én nem tudom, hogy ez mire lehet jó. De úgy gondolom, mégse rendes dolog ez, Anti...

Megitatták a lovakat és együtt mentek vissza a házba. János nem beszélt tovább, és öccse elgondolkozva nézett maga elé: ennek a Jánosnak az jár az eszében, hogy ez nehéz dolog, és talán igaza is van. Nehéz dolog ez, és nem rendes. Talán nem...

Amikor a frustukhoz ültek le, János megkérdezte:

– Gyalog indultok?

– Lóháton megfáznánk.

– Tudod mit? Menjetek az én szánkámmal. Délig visszajöhetsz. Én átalnézek Bese Tamásékhoz.

Anti felkacagott:

– Az a csikó megfeküdte a hasadat.

– Szeretném, ha megkapnám.

– No, jól van. Visszajövet oda térek be én is.

*

Ragyogóan szép idő volt, és jó szánút. A nap alig haladta meg a delet. Anti megjárta Kolozsvárt és befordult a Bese portára.

A kutya ugatására a házból Bese Anna dugta ki a fejét. Anti vetette a lovakra a pokrócot.

– Tám ki se fog?

– Ebbe János bátyám parancsol, övé a fogat.

– Akkor kifoghat. Még nem alkudtak meg – kacagott a leányka.

– Nem-é?

– Nem is fognak.

– Pedig azt hittem, János most már nem alkuszik.

– Ő nem is. De apámuram felhágta a csitkó árát.

– Hallj oda, s mért?

– Én akartam. Hogy a bátyja ne adhassa meg.

– Te akartad?

– Én. S most ezen veszekednek. De vásár ma nem lesz. Együtt léptek be a házba, és Anti köszöntötte a napot...

– Na, János, köthetem a csikót a szánka farához? Bese Tamás kacagott, és János sötéten nézett öccsére. Anti aztán a tűzhely padkájára ült, hogy a keze megfázott. Anna is a tűz mellé, a kispadra, és kézbe vette a falhoz támasztott guzsalyat. Az anyja is ott mellette, és az is font. Anti a két kezét melengette a tűznél, az ujja hegye fájt, mintha ki akarna hasadni.

Arra eszmélt, hogy senki a házban nem beszél, és érezte, hogy a mellette fonogató leány szeme őt nézi. Odafordult és látta a reá bámuló, tágra nyílt kék gyermekszemeket. Egy szempillantásig nézték így egymást. Aztán a lány szeme a guzsalyhoz fordult: a fogával szét kellett bontsa a megcsomósodott gyapjút.

A gazda törte meg a csendet:

– Ha megmelegedtel, ülj ide. Jól fog esni egy csupor bor meg egy falás étel.

– Biz az jól; még nem ettem ma délt.

De amikor éhesen falta a hideg húst és a kenyeret, megint érezte a reá szegezett szemeket. És Bese Tamás kérdezte:

– Ki az a pap, aki vendéged volt?

– Pap. Csak pap. Újlakon, valahol a Szerémségben. Bálint a neve.

– Messze van az ide.

– Messze. Túl a Dunán is.

Bese Tamás ivott egy kortyot.

– S olyan messziről jött ide?

– Dolga van itt Erdélyben. Sokfelé.

– S könyvet hozott magával. Bibliát.

Nagy Antal bólintott. Az evést elvégezte, lerázta kezéről a morzsákat és a boroscsupor után nyúlt.

– Azt. A Jézus Újtestamentumát.

– Magyar bibliát.

– Azt.

Bese Tamás gyermekkorában két iskolát tanult a monostori barátoknál. S valamikor a vajda zászlójával Ausztriát és Morvát száguldotta, meg Bosznaországot. Vármegyei urakkal meg kolozsvári kalmárokkal is barátkozott.

– Hol ösmerted meg ezt a Bálint papot?

– Prágában.

– Kelyhes-é?

– Krisztus urunknak testamentuma szerint való igaz papja.

Bese Tamás szeme közé ráncok futottak, és nehezen dobta ki a nehéz szót:

– Eretnek kelyhes.

Ütött a szó, mint a bunkó, és a házban hideg, ijedt csend lett.

Nagy Antal sorban pillantott mindenkire, és az emberek szembemeredtek vele, de nem nyúltak a boroscsuporhoz, és az asszonyok szeme is rajta, de nem fontak. Szó nélkül, ösz-szeszorított szájjal felállott, és amíg az ajtón kiment, a szemek kísérték, s amikor hamarosan megint belépett az ajtón, a szemek beléfogózkodtak megint.

Nagy Antal kezében fekete, bőrkötésű, vastag könyv: azt tette maga elé az asztalra, amikor leült a helyére. A könyvet kinyitotta, keresgélt benne. S olvasta:

„És akképpen cselekedének a tanítványok, amint megparancsolta vala nékik Jézus; és megkészíték a húsvéti bárányt.”

„És amikor eljött vala az idő, letelepedék, és a tizenkét apostolok övele egyetemben...”

„És monda nékik: Nagy kívánsággal kívántam a húsvéti bárányt megenni veletek, minekelőtte én szenvednék.”

„Mert mondom néktek: Én többé abban nem eszem, míg- len beteljesedik az Istennek országában.”

„És minekutána a kenyeret vette volna, és mikor hálákat adott volna, megszegé és adá néki, mondván: Ez az én tes- tem, mely tiérettetek adatik: ezt míveljétek az én emlékeze- temre.”

„Hasonlóképpen a pohárt is, minekutána vacsorált volna, ezt mondván: E pohár amaz új Testamentum az én vérem- ben, mely tiérettetek kiontatik...”

Nagy Antal becsapta a könyvet:

– Meg vagyon pedig ez írva szent Lukács apostolnak evangéliumában, a 22-ik kápitulum tizennégytől húszig való verseiben.

Az asztal szegletén volt a kenyér, abból egy falatot letört és befalta. És kiitta reá maradék borát.

S a nehéz, nagy csendben valaki halkán, fájdalmasan felzokogott.

Nagy Antal pedig felállott és odaszólt bátyjának:

– Sötétedik, lám; ideje indulnunk...

*

Ünnepre elkészült Nagy Antal szánkója. Keskeny talpú, egy lóhoz való, együléses szánkácska, szalmafonásos kassal. A szántalpak orra magas és visszahajló, a végük szinte özszeér. Ezt a két véget vadkörtefa fej fogta össze, amire hosszú, görbe csőrű madárfejet faragott ki. Az oszlopokat, lábakat, eplényvégeket cifrákra megfaragta Márton, és kézvonóval a szánka minden fáját lesimította. Amikor ünnep első napjára Budára szánkózott vele, bátyja körülnézte, és azt mondta:

– A szánkád ügyes, de ló kéne hozzá.

– A Beséék csikója kívánkozik belé.

János öccsére nézett komoly arccal:

– Tám reátetted az eszedet?

– Volna kedvem hozzá, mert neked, látom, nem éri meg az árát.

De bátyja hangja rideg lett és kemény:

– Én vagyok alkuba!

Mire Anti egy kicsit elcsudálkozott, de aztán megvonta a vállát:

– Jól van hát, János. Mondom neked, nem veszem meg a csikót...

Az estét együtt eltöltötték, de virrasztani nem volt kedvük; korán lefeküdtek. És Anti másnap reggel már készülődött.

– Azt hittem, az ünnepet nálunk töltöd el – mondta bátyja.

– Máshová ígérkeztem.

Elbúcsúzott. Anyja nem mert szólni, bátyja se tartóztatta.

*

Hosszú és kemény volt a tél abban az esztendőben. Böjtmás haváig hol havazott, hol keményen fagyott. Farsangvasárnapra fordult csak az idő: szombat éccaka meleg szél indult napnyugat felől, és reggelre csepegett az eresz. A hó megkásásodott.

Délben Nagy János Szucsákra érkezett és az öccsét kereste. A portaudvaron a zsellér rakta le a fát a szánkáról, és káromkodott, hogy rossz az út. Hogy hol a gazdája? Nem tudja. Azt se, mikor jó haza. És morgott még valamit az olyan gazdáról, aki mindig csavarog.

János már fordulni akart, de csak leszállt a nyeregből. Átballagott Bese Tamáshoz.

– Öcsémet kerestem, de nincsen otthon.

– Mi se láttuk egész télen.

Leültették s kínálták étellel, itallal. Beszélgettek. Főképpen a közeledő tavaszról s a tavaszi munkákról, amik a hosszú tél után egyszerre szakadnak az ember nyakába, hogy nehezen fogja győzni. A vásár is itt van, lám, arra is készíteni kellene az állatot meg egyéb eladnivalót. Aztán elbúcsúzott Nagy János.

– Sietek, anyánk nagybeteg. Azért jöttem öcsémért, látni szeretné. – Gondolkozott. – S nem járt itt?

– Karácsony előttől óta nem. Akkor együtt voltatok.

Nagy János visszament öccse portájára, a zsellérnek meghagyta, hogyha hazajön a gazdája, Budára küldje. Édesanyja nagybeteg.

*

Egy hét múlva érkezett Anti haza Budára. Édesanyja el volt már temetve, bátyja megmutatta a sírját.

Este a tűz mellett üldögéltek. Antal megsoványodva, nyúzott képpel, megroskadtan, fáradtan. De nem volt álmos, és szeme nézése konokul kemény. A gazdaságról kérdezősködött. Bátyja vállat vont:

– Ideje volna a szántásnak, de még sáros a föld. Elké-sünk a vetéssel. Úgyse tudom, hogy leszek most tovább. Na-gyon egyedül maradtam...

Anti bólintott. Bátyja nagy testű, széles ember volt; lassú, nehézkes mozgású. Az esze is kicsit lassan mozduló.

– Hibázni fog az öregasszony – folytatta –; tudod, Öccse, sokat igazított, a portára nem volt gondom. Hibázni fog, tudom...

Anti nézte a tüzet és piszkálta a parazsat.

– Házasodj meg, János – mondta egyszerre, mire bátyja szinte ijedten nézett reá.

– Csúfolkodsz?

De Antal arca komoly maradt.

– Jóból mondom, elhidd, János. Neked szükséged van asszonyra. Neked.

– Hát te? Te se igyekszel, látom. Vagy talán leány után járkáltál egész télen?

– Az én dolgom más. Arról ne beszéljünk.

*

A tavasz későn köszöntött be, de akkor egyszerre úgy ki-
virult, hogy az emberek szinte megszakadtak a munkában.

Nagy Antal, hogy az ekét beleakasztotta a földbe, nem mozdult hazulról. Hétköznapon keményen dolgozott kinn a földeken, s ha esős időben ott nem lehetett, akkor otthon a portán. A pajtát toldotta és az udvarból kifutót rekesztett a borjúknak. Vasárnap délután elnézett egyszer-kétszer valamelyik atyafi-portára, és ott elbeszélgetett. De ezt igazán szörnyen unta, és inkább már hajnalban ellovagolt valamerre és csak késő estére került haza.

Az emberek csodálkoztak és eleinte beszéltek is róla. Voltak, akik úgy vélték, hogy fehérnép lehet a dologban, és voltak, akik már találgattak. De lassanként megszokták Nagy Antalt úgy, amilyen volt, és nem törődtek vele különösebben. De ha néha közjük elegyedett, örvendeztek néki. Úgy érezték, hogy Budai Nagy Antal más, mint ők. Ha bocskort húz is a munkában, mégis inkább fel van öltözve, mint ők. Nem különb náluknál, de más.

Vetés után a berki kaszálókat kellett takarítani, és Nagy Anti töviset is vágatott és hordatott; a sövény kerítést tetejezte. A pajtatoldással se lett készen, mire reászakadt a legnagyobb munka, a kaszálás. A réteken megérett a fű, sűrű lett és majd combig érő. A kaszálás kezdésitől őszig nincsen megállás Kalotaszegen.

Nyár derekán az erdő alatti lankás oldal fűvét végezte Nagy Antal három kaszással. Uzsonnaidő volt, és az emberek megfáradtak. Behúzódtak hát az erdő alá és leheveredtek az árnyékba. Anti a tegnapi kaszálás helyén a szénarendeket nézte meg: megszikkadtak jól; holnap, harmatfelszáradás után forgatni lehet, estére fiókba szedni. Az égre is felpillantott: a nap lángolón sütött, és egyetlen felhőcske sehol, szél egy szikra se: holnap jó idő lesz. Nagy Anti elégedetten számolgatta, hogy másnapra hány fehérnépet hoz-

zon forgatni és gereblyézni. S eszébe jutott, hogy most az ideje a keserűgombának; benézhetne az erdőbe, egy tarisznyára valót szedhetne.

Ballagott a domboldalon felfelé, aztán hirtelen megtorpant: az erdőből Bese Anna lépett ki. És jött egyenesen feléje. Meztláb volt, a muszuj hajtása égőpiros, fehér inge vakított, és azon a piros vállfű, mint a vér. Feje körül, a haja szélibe csillogó aranykarikát ragasztott a délutáni nap. Kosárral a karján fürgén jött a száradó rendek között és amikor a legény előtt megállott, köszöntötte:

– Jó munkálkodást. Megláttam az erdőből.

– Gombát szedtél? S nem féltél egyedül?

– Mások is voltak, de otthagytam őket, hogy megláttam keedet.

– Velem akartál találkozni, te leány?

– Magával éppen. Mondani akartam valamit.

– Nekem, te?

Bese Anna lesütötte a fejét és nem szólt.

– No, beszélj hát.

– Lássa, már nem is tudom, hogy mondjam-e?

– Akartad.

Közben elindultak. Lefelé a dombon. Lassan lépegettek egymás mellett, és a leány a földet nézte. Anti néha reá pillantott.

– A kaszálást eltalálta – mondta Anna.

– Ezt el szerencsésen. Holnap forgathatunk.

– A mienk megázott. A szénafű.

Mind lassabban lépegetett és ahol a rendeknek vége volt, megállott a leány. Nézte a földet most is és úgy mondta:

– Azt akartam megmondani, hogy férjhez kérnek.

Nagy Anti kicsit meglepődött és figyelmesen nézte meg a leányt: ezt férjhez kérték! Sze gyermek.

– Jó tréfa – és elmosolyodott, de a lány nem nézett reá.

– Rossz tréfa ez, hallja, mert maga is tudott erről. Antal nagy szemeket meresztett:

– Én-e? Én tudtam volna? – És a fejét rázta. – Régen játszottam játékot gyermekkel.

A leány zavarodottan pillantott fel, de a szeme nyugtalanul járt ide-oda.

– Nem tudta! Azt mondja, hogy nem tudta? Nem lehet, hogy ne tudta volna.

– Honnét tudhattam volna? Se te, se apád nem mondtátok.

– De hiszen a bátyja...

– Meghökken, mert Antal orcája elkomolyodott:

– János?

– Az. Vasárnap. Most vasárnap.

– Itt volt?

– Nem. Szószólót küldött.

– S téged feleségül kért?

– Feleségül. – A leány piros volt már. – Nem tudta? Keed nem tudta ezt?

Antal nem felelt. Nézte az előtte álló leányt, mintha most látná először. Az ő bátyja, ezt a gyermeket? De gyermek-é? Sze nem is gyermek, lám.

– S apád mit mondott?

– Azt mondta: ráérünk még.

– Ráérték. Mit gondolsz?

– Én ráérek, tudom.

– Nem azt kérdelem. De mennél-e szívesen János bátyám után, ha apád adna?

Bese Anna a leány szemébe nézett és hirtelen mondta:

– Nem.

Aztán búcsúzott és elindult. Nagy Antal nézte, ahogy ment lefelé a domboldalon, délcegen, fiatalon, egyenes derékkal, csak a feje kicsit meghajtvva.

Aztán arra fordult, ahol a kaszásai pihentek. S megindult szép csendesen feléjük...

*

Egy késő őszi vasárnapon reggel a kurátor, Vas György üzent Nagy Antalnak, hogy nagyításé után mindenképpen jöjjön hozzá: a monostori perjelnek, Márton atyának szava lesz hozzá.

Nagy Antal hát elment, és ahogy az elsőházba lépett, úgy látta, hogy itt éppen csak őrá vártak.

Az asztal fejénél ült a szürke szakállas, fehér fejű, száraz, madárorcájú, horgas orrú főúr, a perjel, az asztal másik oldalán Jakab fráter, a kövér prédikáló barát. A fal menti lócán a kurátor és még két presbiter; közülük az egyik Bese Tamás.

Nagy Antal a perjel elé lépett és levette kucsmáját.

– Hívtatlál, tisztelendő főuram, itt vagyok.

És megállott abban a helyben.

A perjel megnézte, aztán az emberekhez fordult:

– Ez-é ama Budai Nagy Antal?

A presbiterek bólintottak és meredten ültek a helyükön, mentéjükbe húzott fejfel.

– Budai Nagy Antal, azért hívtalak ide, hogy kérdezzek tőled és feleletet kapjak. Fogsz-é felelni őszintén a kérdéseimre?

Nagy Antal körülnézett.

– Törvényszék-é ez itt? Mert akkor nem felelek.

S ezzel a tűzhely melletti lócához ment és leült. Senki se moccant, s a perjel mondta:

– Nem törvényszék, fiam. De eklézsia. És ha a pap kérdez, a keresztyén ember kötelessége felelni. Kérdezz hát: fogsz-é felelni?

Nagy Antal gondolkozott egy cseppet:

– Kérdezz hát, főtisztelendő atyám.

– Jól van, ezt vártam. Tehát kérdezem tőled, Budai Nagy Antal, ösmersz-é Bálint nevű papot?

– Ösmerek, ha ugyan amaz újlaki Bálint atyát gondolod.

– Éppen azt. Tehát tudod-é, hogy ez a Bálint pap, társával, Tamás pappal együtt az eretnekség bűnében találtatott és a szent inkvizíció³ törvényszéke elé idéztetett?

Nagy Antal felszökött ültéből:

– Megölték őket? – kiáltott, és orcája megsápadt.

A perjel folytatta:

– Nem. Még nem. Idejében megugrottak...

Nagy Antal leült a helyére.

– Igaz-é – folytatta a perjel –, hogy ez a Bálint pap a múlt esztendőben megkeresett téged itt, Szucsákon?

– Igaz! Délajt érkezett és másnap Kolozsvárra ment.

– Honnan ösmered te őtet?

– Prágából. Prédikált a király magyar katonáinak. Én akkor katona voltam.

A perjel bólintott:

³ Inkvizíció – a római katolikus egyház különleges, kegyetlenségéről híres törvényszéke az „eretnekek” ellen.

– Igaz-é, fiam, hogy amikor ama Bálint nálad járt, egy könyvet hagyott néked, akiről azt mondják, hogy az a szent biblia, és az a könyv magyarul van írva?

– Igaz. Az a könyv a Krisztus urunk Újtestámentuma.

– Honnét tudod te azt?

– Olvastam azt a könyvet.

A perjel szemöldökei összébb húzódtak, és szeme megvilant. Hangja csattant, amikor szólott:

– Tudod-é, hogy ez eretnecség?

– Nem tudhattam.

– Te nem vagy papi ember, és a szent bibliát csupán felszentelt pap olvashatja és magyarázhatja. De a biblia deákul van írva.

Nagy Antal elmosolyodott.

– Főtisztelendő atyám. Krisztus urunk zsidó volt, és zsidóul szólott és tanított. És az evangélistáknál sehol sem olvastam azt a parancsot, hogy csak papi ember olvashatja a bibliát, és hogy a biblia deákul kell írva legyen, akit nem ért meg az ember.

A perjel keze az asztalon ökölbe szorult, és kicsit meg is emelte, mintha le akarna ütni vele. De aztán csak szertenyilottak az ujjai, két kezét a mellén összekulcsolta és nagyon csendesesen, nagyon komoly hangon mondotta:

– Ímé, az orvosság, mely gyógyít, ha hozzáértő nyújtja, de kontár kezekbe ha kerül, gyilkos mérég lesz abból. Halljad hát, Budai Nagy Antal, amit néked most jóakarattal mondok: igen sokat kószálsz te itt mindenfelé, és olyan helyeken is látnak, ahol nem kellett volna hogy lássanak. Tehát ne kószálj te sokat, és ne elegyedj dolgokba, amit nem bíztak reád azok, akiknek arra az Úristentől hatalom adott. Neked megmondom, mert tanult ember vagy és világot járt ember, aki megérted: a püspök úr a Szentatyától és Zsigmond királyunktól a szent inkvizíciót kérte Erdélyre a kelyhes eretnecség elpusztítására. És bizony mondom, ki fogja vágni a mérges kelést a jó orvos éles késsel, hogy sajogni, fájni fog a seb, és vér fog csorogni abból, de mérges kelevény nem fogja bántani az anyaszentegyház örökkévaló testét. Neked pedig parancsolom, Budai Nagy Antal, hogy ezt a bibliának mondott könyvedet add elé nekem.

– Mit akarsz vele tenni?

– Elküldöm a püspök úrnak, hogy égesse el.

Nagy Antal gondolkozott. Aztán felállott:

– Jól van. Legyen úgy, ahogy parancsolod, főtisztelendő atyám. A könyvet elküldöm, és megégethetitek azt, ami benne gyarló embertől való papiros és ténta. De bizony mondom, hogy ami abban Krisztus urunk igazsága, azt sem a püspök úr, de a római pápa öszentsége sem tudja elpusztítani.

Nehéz lépésekkel az asztalhoz ment és megállott szemben a perjellel, aki meghökkenve bámult rá.

– Kérdeztél tőlem, főtisztelendő uram, és én feleltem rá; parancsoltál, és én engedelmeskedtem. De most én is kérdezek egyet tőled: tudod-é, hogy a csehországi keresztényeknek a zsinat, aki a szentatyának is parancsol, megengedte a szent úrvacsorát két szín alatt, ahogy azt Krisztus urunk rendelte, és a cseh biblia olvasását? Zsigmond királyunk pedig esküvel fogadta, hogy nem háborítja meg hitükben az utraquistákat? Tudod-e ezeket, főuram? S igaz-é ez?

– A fehér hajú barátból intott:

– Tudom, és igaz.

– Ha pedig ez igaz, kérdem tőled, aki papi ember vagy, szentatyám, és igaz ember, vajon Krisztus urunk parancsa-é, hogy az egyik népnek szabadságot adjon zsinat, pápa és király abban, amiért egy másik népet a zsinat, a pápa és a király inkvizíció törvényszéke elé állít és máglyára megkerékre küld?

Nagy Antal nézte a horgas orrú, vén barátot, és amikor az nem felelt neki, folytatta:

– Van az apátságnak egy hadnagya, nekem atyámfia anyám után. Vajdaházi Nagy Pál a neve. Jó katona, sokat verekedett a vajda zászlójában a cseh földön. Ez a hadnagy olvasni nem tud, oskolát nem tanult, de bizonyosan megfelelne arra, hogy miért van ez így. És azt mondaná, hogy a cseh kelyheseknek igazságuk van zsinatnál, pápánál és királynál, mert a kardjuk erősebb a pápa és a király kardjánál. De a magyar kelyhesnek nincs igaza, mert még semmi fegyvere. Ezt tudja Vajdaházi Nagy Pál atyámfia is, akit négy esztendeig sokszor kergettek meg a cseh paraszthadak.

Elhallgatott, és a házban megmeredt a csend a nehéz szóktól. Az emberek mozdulás nélkül gubbasztottak a lócán, és mozdulás nélkül ült a két barát az asztal mellett, mint két fekete bálvány.

– A könyvet tüstént küldöm, főtisztelendő atyám – mondta Nagy Antal egészen csendes hangon, és búcsúzott.

Amikor az ajtót nyitotta volna, Bese Tamás reászólt:

– Aztán, te Anti, délebedre hozzánk gyere. Többen leszünk nálunk az atyafiságból, és szeretném, ha te is köztünk lennél.

*

Tél elején híre járt, hogy püspöki katonák a szentkirályi plébánost rabul kísérték be Kolozsvárra.

Azóta se jött vissza a falujába.

Boldogasszony havában pedig Nagy Jánosnak beszélte Vajdaházi Nagy Pál hadnagy, hogy az apátúr parancsára karácsony éjszakáján a türei pusztá malmot kerítették be katonái, és ott egy gyülekezetre való embert leptek meg, ahogy a csehek szokása szerint ünnepelték Krisztus urunk születését, és valami papi ember két szín alatt osztotta nekik az Úr vacsoráját. Az emberek környékbeli pórok voltak, vegyesen magyarok és románok, de nemes is akadt köztük egy a somtelki Kardosokból.

Szucsákon az öccse házában beszélte ezt János. Látni jött öccsét, mondotta délben, amikor érkezett, de délután, amikor kifogyott az újságokból, Anti megkérdezte:

– És most azt is mondd el, János, miért jöttél igazában? Mert tudom, nem azért, hogy ezeket nekem elmeséld, sem hogy engem lássál.

János megzavarodott, és megmondta:

– Házasodni akarnék.

– Az a te dolgod.

– Igaz, de az úgy illik, hogy te kérd meg a leányt nekem.

– Én-é?

– Te. Apánk nem él, s te édes egy testvérem vagy. S a leány szucsáki.

– A Bese Tamás Annája.

– János felkapta fejét:

– Honnét tudod?

– Iszen a nyáron is kéretted.

– Bese Tamás mondotta?

– Nem. Kis Annától tudom.

– Úgy! Hát ő elmondta neked?

Nyelt egyet és nem folytatta. Hallgattak hát, és János rosszkedvűnek látszott. Megitta borát és készülődni kezdett, öccse akkor azt kérdezte:

– Akarod, hogy én kérjem meg neked Bese Annát?

– Már nem akarom.

– Miért?

– Jóban vagy Bese Tamással, és talán a leányt is kedveled.

– Evvel nem gondoltam. Tudhatod, hogy a csikót se csaptam le a kezetről. Ott van most is.

– Tudom. A leányé. Vele kapja, aki a leányt viszi.

Antal kacagott.

– Lám, csak okos ember vagy te, János bátyám. Ingyen jutsz csitkóhoz is a végin. De nem baj. Ha akarod, mégis megkérném neked Annát.

– Ne kérd, mondom. Ne elegyedj bele. Majd csak eligazítom én egyedül is.

– Így is jó...

Egy hét múlva megtudta Antal Bese Annától, hogy János öreg Nagy Györgyöt, apjuk bátyját küldte kérőbe hozzájuk. De apja annak is csak azt mondta, hogy várhatnak még, nem sietős néki, hogy beköthesse a leánya fejét.

– Hát te se sietsz?

– Nem én. Várom még.

– Kire-mire?

– A tizenhat évet húsvétkor töltöm csak.

... Budai Nagy Antal Kolozsvárra ment a tavaszi nagyvásárra. Nem volt ugyan semmi eladója, sem vásárolni valója, de a papok kiprédikálták, hogy vásár napján Kolozsváron eretnekegetés lesz. Sokan mentek akkor, hogy ezt lássák, és az idő is szép volt, az utak szikkadtak.

A Magyar-kapun túl, a Szamos és a nagyút közötti térségen, az Akasztó-dombon volt a vesztőhely, és hajnalban már állott a máglya; melléje támasztva a hóhér lajtorjája. Hosszú nyelű alabárdos városi darabontok állották körül a dombot, és időnként elzavarták a betolakodó hóstáti gyermekeket és rosszképű csavargókat.

Frustuk után a városból polgár népek kezdtek szállingózni és vásáros emberek is, jobbrészt falusi parasztok. Egy bormérő két szamar terület hozta csapos börtömlőit, és abból csuporral mérte a bort. Jó vásárt remélt, mert meleg nap

ígérkezett. Két péklegény nagy kosarakban fonott kalácskákat és friss cipókat árult.

Mind nagyobb csoportokban jöttek és gyülekeztek az emberek. A városiak a vesztőhely közelébe furakodtak, kivált az asszonyok és gyermekek; vidámak voltak és lármásak, kíváncsiak, és nyughatatlanul mozgolódtak. A szász polgárok gyűlöltek a kelyheseket, akik húsz év óta nem túrték meg a cseh vásárokon az idegen német kalmárt és a saját németjeiket is zaklatták és károsították, mert azok a császárhoz húztak meg a pápához. Türelmetlen örömmel várták hát az eretnekegetést.

De a falusi népek csendesek voltak és nem tolakodtak előre. Faluként verődtek össze csoportokban, és hosszú botjukra támaszkodva, türelmesen, mozdulatlanul várakoztak. Halk szóval beszélgettek egymás között, de voltak, akik sötét orcával és megnémult mozdulatlanságban bámultak maguk elé.

Frustuk ideje jól elmúlt már, amikor a sokaság megzúdult: a város felől sihederek rohantak lélekszakadva, és élesen kiabáltak:

– Jönnök.

Vállukra vetett alabárdal darabontok bukkantak ki a kapu alól, és széles sorokban jöttek a vesztőhely felé. Meggettük a városbíró a centumpátterek⁴ közt. Azután papok. Majd pedig fekete ember, fejére húzott csuklyával; maga előtt temérdek egyenes pallost tartott két kezében. Azután a megkötözött elítélteket vezették derekukra hurkolt kötélén a pribékek. Az elítéltek hárman voltak: szakállas ember az első, földig érő fehér ingben, fején bolond-koronával, a második kettő pór, maga gúnyájában, hajadonfővel és mezítláb, hosszú hajukban beletűzött tyúktollak.

A menet végén még egy szakasz alabárdos darabont.

A tolakodó sokaság közt káromkodva tágítottak utat a katonák a városi uraknak és papoknak. De a halálra menő rabokkal nem törődtek. Azokat a tömeg kövel dobálhatta s göröngyökkel meg ocsmány szavakkal. Voltak, akik bottal ütöttek reájuk, és egy kovácslegényt, aki hosszú nyelvű kalapácsot csóvált a feje felett, hogy leüssön vele, az egyik pribék vágta ökölrel arcba úgy, hogy menten elöntötte a vér.

⁴ Centumpátterek: a száztagú választott városi tanácsosok elnevezése.

A katonák röhögtek, az emberek hátrább húzódtak és a pribékeket kezdték szidni meg a darabontokat.

A menet az Akasztó-dombra ért és a katonakordon megett elhelyezkedett. Külön csomóban a városbírótság, és külön csomóban a papok; a püspökiek között néhány barna ferences barát, kicsit távolabb tőlük fekete monostori benecések. Az elítélteket a pribékek a bitófa alá állították.

Vajdaházi Nagy Pál, az apátsági hadnagy kinyújtott karja a papok sötét csoportjára mutatott:

– Látod azt a ferencset ott az esperes mellett?

– Azt a csupasz képű szelíd nézésűt?

– Azt. Jól nézd meg, Anti. Jakab atyának hívják. Az a főinkvizitor, akit a püspök kért a királytól a kelyhesek ellen. Az mondta ki a halált ezekre.

– Le kell ütni a veszett ebet, hogy ne marhasson – mondta Budai Nagy Antal.

– Ne kiabálj, öcsém, még meghallják ezek a szászok. Látod, hogy ugatnak örömben. És a kelyhesek közt is akad besúgó, tudom.

Hirtelen megcsendesedett a zaj. A vesztőhelyen a tanács deákja hangosan olvasni kezdett egy hártýáról: elősorolta az elítéltek bűnét, amit reájuk bizonyított, lelkiismeretes vizsgálat után, a szent inkvizíció, és amit a bűnösök is bevalóttak a vallatás során. Ezért halálra ítéltettek, és pedig az eretnek pap máglyára, a parasztok nyársra. A bíróság tehát átadja a testüket a hóhérnak, lelküket a sátánnak.

A pribékek a fehér inges, szakállas embert felhurcolták a létrán a máglyára és odakötötték az oszlophoz. A kalotaszegiek közül, akik akkor ott voltak, sokan megismerték a szentkirályi plébánost, akit az ősszel hurcoltak el parókiájáról a katonák. Egy barát is felment vele a máglyára, valamit beszélt hozzá és kicsi, fekete keresztet nyújtott feléje. De a halálra menendő nem ügyelt a barátira, hanem az égre nézett, és a szája hangtalanul mozgott. Aztán a barát lejött a lajtorján, amit egy hóhérlegény elvett a helyéről és az akasztófaoszlophoz támasztott. A többi pribék a máglyát körülrakta szalmával, belé a hóhér négy szegleten tüzet vett. A szalma nyirkos volt, és sűrű piszkosfehér füstje beborította a máglyát és az oszlophoz kötözött embert. Egy idő múlva bekapott a tűz a száraz fába; hosszú nyelvű lán-

gok csaptak fel, és a füst eloszlott. De akkor az oszlophoz kötözött ember feje a mellére csüngött már: elájult.

Szívet szorító félelmetes csend volt; a lángoló, száraz fa ropogása és pattogása messzire elhallatszott.

Aztán a két parasztra került a sor. Ordítottak, magyarul az egyik, románul a másik. Hánykolódtak és dulakodtak, ahogy a pribékek hurcolták őket. És amikor ütötték őket, haraptak.

Aztán egy rettenetes sikoltás, és még egy.

Beültettek őket a nyársba...

Voltak az emberek közt, akik megsápadtak, és voltak, kik behunyták a szemüket és bedugták a fülüket. Voltak, akik sikoltottak, és voltak, akik összeestek, mintha bunkóval fejbe ütötték volna őket. De ilyenek kevesen voltak.

A legtöbben szájtátva, mohó kíváncsisággal, kidülledt szemmel nézték azt, ami történt, még lábujjhegyre is állottak. És jóllakottan indultak vissza a városba, amikor vége volt az embervesztésnek. Hadonászva, kiabálva beszéltek és kacarásztak; meg voltak elégedve a mulatsággal.

Szó nélkül ballagott egymás mellett Vajdaházi Pál és Budai Antal a városkapuig. Ott egy percig megállottak, mert nagy volt a tolongás, és a hadnagy mondta:

– Pedig se lopók nem voltak, se gyilkosok.

És Anti mondta:

– Nem felejttem el ezt soha, sem papoknak, sem szászoknak.

A keze egy cseppet reszketett, és a homloka izzadt. Messziről kínos vonítás hallatszott és hörögés. A karóba húzott pórok tusakodtak a halállal.

*

Sötét éjszaka nagy kutyaugatásra ébredt Nagy Anti. Felugrott a hárságyról és kitekintett az udvarra: ló állott ott, és ember szállott a nyeregből. A kutyák veszettül, hörögve ugattak és ugrásra lapultak. Anti csizmát rántott, és halkán kérdezte:

– Ki az?

– Hajtsd el a kutyákat. Megriasztják a falut.

Nagy Anti az ember mellett volt már és a képébe nézett. Megismerte: Kardos János volt, Somtelkéről.

– Gyere a házba.

Forgácsot vetett a parázsra, hogy a tűz fellobogott. Deres hajú Kardos János pedig beszélte:

– Tegnap egy papi ember jött a faluba. Katonákkal. Embereket fogtak meg; a fiamat is. Ösmered. A fiam azt mondta, ha baj lesz, ide jöjtek. Itt vagyok hát.

– A katonák hol vannak most?

– A faluban, nálunk. Ott éccakáznak.

– Sokan?

– Lehetnek tízen-tizenketten. Egy kornétással.

– Látott valaki itt a faluban?

– Én nem láttam senkit; se világot sehol.

– Itt várj reám, amíg jövök ... – és kiment.

Félóra se telt, visszajött.

– Mehetünk.

A szegletből kardot vett elé és felkötötte. Vendégének csákányt nyomott a markába: lehet, szükség lesz reá.

Az udvaron három megnyergelt lovat tartott Márton, a jobbágy. Szó nélkül felültek és sarkukat a ló oldalába nyomták.

*

Másnap délelőtt katonák érkeztek Szucsákra. A katonák apátsági huszárok voltak, és előttük Vajdaházi Pál lovagolt; mellette barna csuhás barát. A huszárok után parasztszekér, a kasban, szalmán két katona feküdt. Két nyerges ló baktatott a szekér után, kötőfékjük a saroglyához kötve. Nagy Anti portája előtt megállította lovát a hadnagy, és mondta:

– Ez az.

Nyeregből szállott, és utána a pap is. A hadnagy még három huszárját is lóról parancsolta, a többi a szekérral továbbindult Kolozsvár felé.

Bementek az udvarra. Ott Márton rakta a trágyát a szekérré. Amikor észrevette az udvarra fordulókat, a villát a ganéjba szúrta és eléjük ment. Sapkája a markában.

– Hol a gazdád, Márton? – szólította meg a hadnagy.

– A tagban, uram! Ugarol.

A hadnagy valamit súgott a mellette álló barátnak, mire az haragosan felelt vissza:

– Hazudhatik, látni akarom.

– Ha parancsolod, szentatyám, érte mehetek – mondta jámboran a pór.

– Te itt maradsz, valamelyik huszár menjen.

– Magam megyek érte – mondta a hadnagy.

A kapu előtt akkor már emberek gyülekeztek össze és bámészkodtak az udvarra bé.

Márton egy gyermeknek magyarázta meg az utat, amíg a hadnagy lóra ült; a gyerek aztán a ló előtt futott.

A barát a tornácba ment és a szalmalócára ült. Odaintette a jobbágyot is:

– Tegnap hol volt a gazdád?

– Tegnap is a tagban ugarolt. Reggeltől estig.

– Hány lova van?

– Négy van, meg két csitkó.

– Hol vannak a lovak?

– A legelőn. Hol lennének? – És Márton kicsit megcsóválta a fejét.

A katonák megeresztették a lovak haslóját és letelepedtek a füves udvaron. Márton egy huszárral szénát tépett a kazalból és a lovakhoz hozta.

– Vegyétek ki a zabolát a szájukból, falhassanak az állatok. Honnan jöttök?

– Somtelekről, a rossz egye meg – felelte mogorván a huszár.

– S a gazdámval mi bajotok?

– Tudja a bánat. De egy falás kenyeret hozhatnál, halod – s a nyeregtarisznyából szalonnát vett elé...

A hadnagy jött, és vele Nagy Antal. Bocskorban, vászonban, és arcán gyöngyözött a veríték. Bosszús orcával egyenesen a tornácba lépett a barát elé.

– Hívattál a vajda úr szavával. Itt vagyok.

A barát mozdulatlan arca mintha megvonaglott volna. Szó nélkül nézte a bocskoros embert tetőtől talpig, aztán a tornácba lépő hadnagyra pillantott, és úgy tetszett neki, mintha az mosolygott volna.

– Az a paraszt igazat mondott, atyám.

A barát összevonta szemöldökét és lassan felállott.

– Nem tudom, hogy csináltad, Nagy Antal. Talán az ördög volt a cimborád az éccaka, de most megmenekültél. Mehetünk.

Az udvarra ment és a lovát parancsolta. Nagy Antal a hadnagyhoz fordult és hangosan mondta:

– Vajon az apátúr zászlóját katonák szolgálják-e vagy pribékek?

Mire Nagy Pál Antalhoz fordult és nagyon csendesesen azt mondta:

– Ne ugrálj, Anti! Az éccaka ketten is megösmertek. Az egyik meghalt, a másik hallgat. Hát, csak azért mondom.

A porta előtt az utca tele volt néppel, amikor a huszárok onnan kilovagoltak. Asszonyok és gyermekek voltak ott, de emberek is állingáltak hátul, és voltak köztük, akik hosszú nyelű baltára támaszkodtak. De a mezőről még most is jöttek a falu felé, futva is, és azok mind férfiak voltak.

A barát odaszólt a hadnagynak, és komoly volt az arca:

– Mégis bizonyos, hogy ez az ember Somtelekén volt az éjjel. Meg kellett volna fogassam.

Nagy Pál erősen megnézte a barátot, aztán a fejével a körülöttük tolongó emberek felé biccentett:

– Ha az arkangyalokkal parancsolhatsz, atyám, akkor megfoghattad volna Budai Nagy Antalt. De nem láttad a baltát az emberek kezében?

– Parasztok.

A hadnagy mérges lett.

– Rossz a szemed, barát; nemes ember ez mind, és majd mind atyámfia. És csak egy ujjal nyúltunk volna Nagy Antihoz, bizony nem szuszognék én most itt; de fogadom, te se imádkoznál többet...

Hogy a katonák eltisztultak, az emberek az utcáról a portára nyomakodtak.

– Mi volt ez, mi baja volt a barátnak veled?

Anti elgondolkozva még mindig a katonák után bámult, csak akkor felelt, amikor Bese Tamást pillantotta meg maga előtt:

– Tegnap eretnekeket fogdostatott a barát Somtelekén. Aztán az éccaka valakik kiszabadították a rabokat és kettőt a katonákból leütöttek.

– De veled mi a bajuk?

– Azt hiszik, én voltam a rabok szabadítója.

– Bolond ez a pap?

Nagy Anti a vállát vonogatta, de nem szólt.

Az emberek lassanként kitakarodtak az udvarról. Csak Bese Tamás állott még ott elgondolkozva.

– Jó futás ide Somtelke – dörmögte, amikor az utolsó ember is elbúcsúzott.

– Lehet két mérföld is.

– Jó lóval másfél óra, vissza éppen annyi. Éjféltajt erősen ugattak a kutyák ezen a tájékon... – Egy kicsit elmosolyodott és a legény szeme közé nézett, aztán lassan megfordult: – Isten áldjon, Anti...

*

Őszi takarodásig Nagy Antal nem mozdult a faluból. Hajnaltól estig dolgozott nap nap után. Vasárnaponként rendszeren Besékhez ment: Bese Annát írni-olvasni tanította. Ősz felé már diktálhatott neki. Szép türelmesen mondotta előtte a szókat, és a leány szép türelmesen róttá írónáddal a betűket a papirosra:

„Kezdetben vala amaz ige és az ige vala az Istennél, és az ige Isten vala...”

Az embereknek van szemük, és a legények nem legyeskedtek Bese Anna körül. Nagy Antal komoly ember volt, és soha úgy nem beszélt a leányhoz, ahogy legények szoktak leányokhoz, de a leány mégis örvendett, amikor hozzájuk jött. Egyszer aztán megtörtént – ősz felé volt már, és a Bese kertben szedték az almát –, hogy Nagy Antal azt mondta:

– Ha valaha megházasodom, téged elvinnélek. De vajon eljönnél-é utánam?

A leány kicsit megpirult, de tiszta szemmel nézett a legény arcába:

– Maga után el.

– Látod, már azért a csikóért is érdemes volna, hogy elvegyelek, amit veled kapnék.

Bese Anna kacagott:

– Ugye, hogy érdemes lenne. Azért a csikóért.

*

Ősz végén a papok kiprédikálták minden templomban, hogy a tizedet ezután nem természetben szedik, hanem pénzü, ahogy a piacon jár. De hozzátették azt is, hogy a tizedesek csak új pénzt vesznek el, régi pénzben hát senki sem fizethet. Hogy pedig mindenkinek ideje legyen a pénzt összeszedni, a tizedet Boldogasszony havában kezdik szedni...

Mintha ököllel ütöttek volna a szívére, amikor ezt Nagy Antal meghallotta:

– Irgalmas Isten, mi léssen most?

Két napig járta a hegyeket és az erdőket, és két napig nem beszélt emberrel. Két nap és két hosszú-hosszú őszi éccakán nem hunyta le a szemét és alig falt valamit. Csak tépte és szaggatta magát és nem mert a faluba menni, nem akart embert látni és perelt, perelt az Úristennel. És harmadnapon, amikor hajnal felé éhesen és holtra fáradtan hazalopózott, hogy egyék valamit és pihenjen, a tűzhelyen égett a tűz, és a tüzet egy ember piszkálta.

De amikor ezt az embert Nagy Antal meglátta, akkor tudta már, hogy mi léssen:

– Bálint atya!...

Meghajtotta a fejét mélyen, és nagyon nyomorult féregnek érezte magát.

– Eljöttem, hogy beszéljünk, fiam – szólt a vendég csendes, komoly hangon –, mert az idő beteljesedett. A gabona érik, és az aratóknak idejére készen kell lenniök, hogy arathassanak. Utána akarsz-e nézni, hogy elegendő aratómunkásod legyen, akiknek sarlójuk meg legyen élesítve?

Nagy Antal minden erejével azt akarta mondani: nem, atyám, nem akarok. De amikor megszólalt, azt mondotta:

– Akarok, atyám.

És akkor megijedt, mert a hang, aki a szájából kijött, egészen idegen hang volt. Reszketett félelmében.

– A te száddal a mi urunk Jézus Krisztus szólott – mondotta Bálint atya, és figyelmes, csillogó szemekkel nézte Nagy Antalt –, aki ezt monda magáról tanítványainak az evangélista tanúsága szerint:

„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem volna, hogy békeséget bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békességet, hanem fegyvert.”

„Mert jöttem, hogy ezt cselekedjem, hogy a fiú az ő atyjának ellensége legyen, a leányzó az ő anyjának és a menyé az ő napjának.”

„És hogy az embernek ellensége legyen az ő házanépe...”

– Ez a Jézus parancsolta nékem, hogy hozzád eljőjtek, és Ő parancsolja néked, hogy cselekedjed az ő munkáját...

*

Másnap útnak indította Mártont, a jobbágyot Nagy Antal. Aztán lóra ült maga is.

Útja Bese Tamásék portája előtt vitt el – a leány az udvaron állott, a majorságnak ételt szórt, és amikor Antit megpillantotta, mosolygott:

– Hová készül?

– Egy kis dolgom van, kislány. Egy ideig nem leszek itthon.

– Mikor jön haza?

– Nem tudom még, de ha addig nem, karácsonykor itt leszek nálatok. Hát jó kalácsot süss.

A ló felágaskodott, mert az ostorral végigvágott a fején...

*

És másnap és harmadnap és azután is nap nap után innen is, onnan is elindult egy-egy ember azon az őszutolján. Ki lovon, ki gyalog, csizmában az egyik, és báránybőr mentében, bocskorban a másik és daróccondrában. Voltak, akik északnak mentek Szilágy felé meg ki a nyírre, és voltak, akik napkeletnek mentek a Maros felé és a Küküllő felé, és olyanok is voltak, akik napnyugatnak mentek Bihar felé. Senki sem vette számba akkor ezeket az egyes vándorokat, akik nem vittek magukkal se pénzt, se portékát, se fegyvert; akik csak amolyan egyszerű vándorok voltak, amilyenek minden úton, minden időben kóborolnak, de kivált ősz végén és tél elején.

Csak azok, akikhez küldve voltak.

*

Karácsony szombatján estére a nagy asztalt terítette meg Bese Anna az elsőházban, és a tartóban két viaszgyertyát gyújtott meg. Az asztalon a nagy kalács még meleg, a cserépfazék tele újbórral. Lobogva ég a tűzhelyen a tűz, és a padkán, a lángtól félrehúzva, melegen áll az étel a fazékban. A kicsi asszony, Bese Tamás ijedt arcú felesége, minden percben megkérdi:

– Ne tálaljak vajon? Sze ideje volna...

Mire Bese Tamás nem felel, csak nézi a tüzet, és mintha hallgatóznék. A leány apját nézi és halkán mondja:

– Várhatunk még, édesanyám.

Egyszer aztán elkezdtek ugatni a kutyák, és valaki topog a tornácon. Bese Tamás felkapja a fejét:

– Tálalhatsz már. Ideje.

Frissen mosdottan, tiszta gúnyában és mosolyogva köszöntötte az ünnepet a ház népeire Nagy Antal. És mosolyogtak a háziak is. De egyszeriben azt is meglátták, hogy Nagy Antal megvénült. Orcája barázdás, bőre cserepes, szinte sötét-fakó. Szeme mélyen ül a koponyájában, és a száját szigorúan fogja össze.

De a friss kalácsot úgy falta, mint a farkas, és Bese Anna úgy érezte, mintha simogatnák. A házigazda borral kínálta és megjegyezte:

– Hitvány bőrben vagy, Anti.

– A télen felhízhatok, semmi dolgom. Hát itt mi újság?

– Zúg a szegénység a püspökre.

– Mindenütt zúg.

– Az urak is haragusznak. Nekik is baj a püspök parancsa.

– Segíthetnének rajta, ha akarnák.

– Hogyan?

– A püspöknél nagyobb úr a vajda.

– A vajda egy követ fúj vele, úgy mondják.

– A vajdánál nagyobb úr a király.

– Messze van.

Később azt kérdezte Anti:

– Hát ama márkai Jakab atya szorgalmatoskodik-e még?

– Nem győzi a munkát már. A múlt héten pribékjeivel a meghalt daróci pap sírját bontatta fel. A csontokat kidobták belőle és elégették. A nép majdnem nekiment a katonának. De azóta Vajdaházi Nagy Pál nem kíséri a ferences barátokat ilyen útra.

– Ő volt ott?

– Ő. De hogy hazament, lecsapta az apátúr elé a kardját, és azt mondta, hogy ő katonának szegődött, nem hóhér pribékjének, sem holtak háborítójának.

– És az apátúr?

– Vasra akarta veretni. De Márton atya, a perjel megbékítette. A monostor pedig nem ád azóta katonát Jakab páternek.

*

Boldogasszony havában megindultak a püspöki tizedesek papi tizedet szedni a falukra. A parancsolat szerint új pénz-

ben követelték az adót, de a pór nép – nem fizetett. Sehol, és csökönyösen. Ahol erővel próbálkoztak a tizedesek, szembe is szállottak, és volt, ahol kikergették őket a faluból. A jobbágyos földesurak a vállukat vonogatták.

– Katonákat küldjön a püspök és hóhért is velük, ha vérit akarja a pórnak – mondogatták.

És a püspök valóban katonákat adott a tizedesek mellé.

Így már inkább ment: katonával nem jó tréfálni, mert az hamar üt. Egypár embert megvertek, néhányat leütöttek. Volt, akit vasra vertek és elhurcoltak: ki tudja hová? És elhajtották a tehenét és a lovát, ha nem fizetett: majd kiválsz jó, új pénzzel, bitang, ha látni akarod! Így ment ez böjtelő havában.

Eljött böjtmás hava, és elment a hó. Az erdő alján az avar alól kidugta fejét az ibolya, és a somfa kivirágzott a vágásokban.

Akkor történt, ilyen szép, zsendülő tavaszi napon. A tizedsedők Vajdaházán jártak, és otthon volt éppen Nagy Pál is, a hadnagy. Két jobbágya volt neki is, és amikor a tizedesek azoknak a tehenét hajtották el, Nagy Pál közbelépett. Először szép szóval, aztán gorombasággal. A vége az lett, hogy Nagy Pál úr ütött, s az örmény tizedes véresen bukott a sárba. Az emberek látták a vért, és megdühödtek, az egész falu egyszerre fejszére, botra kapott. A katonákból egyet levertek, a többi véresen futott el. A tizedest addig rugdosták, amíg meghalt. Akkor fogták és kinn a hátrában egy árokba vetették.

És azután egész nap zúgott és zajlott a falu, mintha megbolondult volna. Az emberek rótták az utcát csoportosan. És ittak meg kurjongattak.

De östére kijózanodtak és megijedtek. Néhányan Nagy Pálhoz futottak el: Mi lesz most? A hadnagy éppen lóra ült:

– Lássátok, én is futok. Fussatok ti is a hegyekbe, amíg elfelejtődik egy kicsit a dolog. Mert csúnya vége lesz a mai táncnak.

Vajdaházi Nagy Pál hadnagy egy futással Szucsáig futott. Egyenesen Nagy Antihoz.

– No, öcsém, itt a kardom, egyebem nincsen mától kezdve. Ha tudsz vele valamit kezdeni; te okosabb ember vagy nálamnál.

És elmondotta, mi történt.

Mire Nagy Anti csak ennyit mondott:

– Hát akkor vond ki a kardodat, mert én is kivonom az enyémet ezen a szent percen.

*

És aznap éjszaka a Bátor-hegy ormán tűzvilág lobbant fel és lángolt, lobogott egész hajnalig. Valaki meglátta, mire megbolydult az egész falu egyszerre. Voltak, akik kifutottak a csillagos éjszakában a határra, és azok azzal a hírral jöttek vissza, hogy körös-körül a hegyeken mindenütt tüzek égnek, ameddig a szem ellát. S ebből megtudták, hogy immár egész Erdélyországban lobognak a tűzlángok, és kinn Biharban is, meg a Nyírségen is.

Most már megnyugodtak és hazamentek. De otthon a parasztok előhúzták az eldugott kaszát, akit már rég kiegyenesítettek és a hosszú nyelű baltákat meg az ólommal beöntött fejű tölgyfa botokat. És sok hétszilvafás nemes lerúgta bocskorát. Csizmát húzott és kardot kötött az oldalára. A vállára kopját vetett meg íjat és nyíltartó puzdrát. És nyergelte a lovat.

Még nem pitymallott, amikor megindult a falu. A gyalogjárók előtt Márton, a jobbágy, a lovasok előtt Vajdaházi Nagy Pál. A parancsot Budai Nagy Antal adta: se jobbra, se balra, egyenesen a hegyek között Désnek, a Szamos mellé.

Budai Nagy Antal utánuk nézett. Aztán leült a tornác-küszöbre. Fáradt volt, irtózatosan fáradt. Gondolkozni szeretett volna, de semmi az eszébe nem jutott, csak fáradtságot érzett és végtelen nagy gomolygó sötétséget, amibe hiába akart belelátni. Körülötte a falun ijedt csend, és a Bátor-hegyen a hamvadó, halványuló tűzvilág. Keleten pirkadt a hajnal.

Aztán látta, hogy a nap felkél, és a lármatűz kialszik. S tudta, hogy ebben a pillanatban mindenütt Erdélyországban kél az új nap, és kialusznak a lármatűzek. De helyettük elkezd folyni a vér. Előbb a papok vére, azután az urak vére, azután a katonák vére és végül a parasztok vére. S a kialudt lármatűzek helyett más éccakán új tüzek vereslenek: lángolni fognak parókiák és templomok és monostorok és kastélyok, városok és várak. És neki bele kell gázolni ebbe a vérbe és ebbe a tűzbe azokkal, akiket abba előre-küldött.

Olyan irtózatosan megfáradt ebbe a gondolatba.

A nap ragyogott, és a szellő a tavaszi föld erjedő, savanykás szagát csapta az orrába. Az istállóban megbódult egy tehén, és felvihogott egy ló. Az udvaron nagy, süvítő rajokban rebbentek fel a verebek, amikor a macska közibük ugrott, és a ház fedelén nagy lármával csipogtak és csevegtek. De kinn a napos hegyoldalon egyetlen eke se szánt, és a faluban semmi emberi lárma. A munka meghalt a faluban.

– Irgalmas Isten!

Megrázta magát Nagy Antal, és felállott. Támolygott, mint a beteg. Reszketett.

Kibandukolt az utcára. Egy lelket se látott. A kapuzábéhoz támaszkodott és úgy maradt mozdulatlanul. Várt. Szeme néha a hegyek felé révedt, és egyre türelmetlenebbül várt. Várnia kellett, és ez olyan nehéz volt most, hogy a lélegzete elakadt. Úgy érezte, hogy kibírhatatlan, hogy össze fog roppanni belé, mint az igában megszakadó állat. És a falu körülötte mintha meghalt volna. Orcája hamuszínűre változott, és hideg verejték gyöngyözött le a homlokára.

A nap, mint máskor is, méltóságos egyformasággal csúszott mind feljebb és feljebb az égboltozaton.

Megrezzent, mintha ütés érte volna, és a hegyek felé pillantott, ahol lovas emberek ereszkedtek le a falu felé. Libasorban jöttek, és sokan, mind többen. S ahogy szaporodtak és közeledtek, úgy éledt meg Nagy Antal. Hosszú, éles kurjantás úgy vágott beléje, mint az ostorcsapás, és Nagy Antal kiegyenesedett.

Aztán ott állott előtte Kardos Jákob, a somteleki hosszú hajú román, lóháton, kacagó orcával. Fején fekete báránybőr süveg, hátán panyókára vetett condra, oldalán kard, és a nyeregre akasztva csákány. És megette tolongtak a havasaljiak, bozontos, mokány lovakon, szürkén, vidáman, fegyveresen. Lehettek talán kétszázan is. És Kardos Jákob mondta:

– Ahogy ígértem, itt vagyunk, Antal. S megyünk utánad.

Nagy Antal lóra ült és kiugratott az utcára. Ott megrántotta a kantárszárat és körülpillantott. S lám, az utca teli néppel: asszonyokkal és gyermekekkel és emberekkel is. A szeme Bese Annán állott meg, de mintha a leány elérhetetlen messze lett volna most tőle: egy régi-régi emlékezés csupán.

Lova ugrálni kezdett alatta, mire sarkát belevágta az oldalába és elrikkantotta magát:

– Utánam az Úristen nevében.

... Egy hét múlva Alparét falu mellett a Bábolnai-hegyen negyvenezer ember táborozott. Negyvenezer pór és bocskoros nemes, akinek Budai Nagy Antal parancsolt, meg Vajdaházi Nagy Pál, Kardos Jákob és Márton, a jobbágy.

*

Sietni, sietni. Éjjel-nappal. Mert nyergeket a vajda, és kibontva a püspöki zászló. Kötik az urak a kardot, és véres kard hívja fegyverbe a székely huszárokat és láncsás talpasokat.

Sietni, sietni. Éjjel-nappal. A tábort keríteni láncos szeke-
rekkel és sáncot hányni körül. Lisztet fuvarozni, és marhát
összeterelni. Páncélt és bőrgúnyát, kardot és láncsát, szekercét
és nyilat szerezni a katonáknak. Nyerget és kantárt a lovaknak.
És láncsás századokat formálni, meg alabárdos, páncélos csapatokat;
és huszárokat; megtanítani a pórokat íjjal löni, karddal vágni,
láncsával szűrni, buzogánnyal ütni. A gyáva parasztból katonát
csinálni, a jámbor emberből embergyilkost.

Sietni, sietni. Éjjel-nappal. Mert lám, gyülekeznek már a katonák
Kolozsváron. Ott a vajda: Csáki István uram a seregével már; ott a püspök:
Lépes György uram, a maga zászlójával, és a Marosnál vannak már
Tamási Henrik úr és a Kusalyi Jaks úr mérges székelyei.

Egy nyári reggelen aztán megpillantották a pórok a Szamos
mellett a vajda seregét: hatezeröttszáz katonát.

És megdöbbsentek.

Reszkettek félelmükben a parasztok, és sírtak, mint a gyermekek.
Vinnyoztak, mint a kutya, akire korbács vár. És elfelejtették,
hogy a kezükben fegyver van, akivel ölni lehet.

S amikor kiválasztottak ötöt maguk közül, akik kegyelmet
könyörögni menjenek a vajdához, akkor Budai Antal azt hitte,
hogy vége mindennek.

Ötön mentek el délben a vajda táborába, és egy ember
jött vissza belőlük östére. Hátán bőrszak, és abban négy véres fej.

A könyörgő pórok feje.

Másnap a vajda kürtöt fúvatott, zászlót bontatott, és serege reázúdult a bábolnai táborra.

De nem volt már akkor gyáva paraszt, nem reszketett ott már senki, és nem sírt, nem vinnyogott. De fegyvert szorongatott minden ököl, és csattogtatta a fogát, mint a veszett farkas.

És hiába lötték az ágyúk a parasztok szekérvárát, hiába az íjások, és hiábavaló volt a gyalog láncsások rohama, és a páncélra, nehéz huszárok is véresen torpantak vissza a vérrel nyitott résnél, ahol vasinges parasztokkal találták magukat szemben, akiknek hosszú nyelű láncos buzogánya ellen páncél és sisak nem védelmezett meg sem embert, sem lovat.

Amikor pedig megfáradtak a rohamokban a vajda katonái, akkor megindultak a vasas szekerek széles sorban. Lassan indultak, és egyre sebesebben a hegyoldalon lefelé. Majd megnyíltak kétfelé – és vége volt a harcnak: a vajda serege megfordult. Vitézei a hátukba vetett hosszú pajzs alá húzott fejfel futottak, és a pajzsokat Vajdaházi Nagy Pál hadnagy kurtanemesei döngették.

A parasztok ész nélkül, vértől ittasan, vak mámorral üvöltötték diadalukat a szürkületbe.

Budai Nagy Antal kürtöseinek megparancsolta, hogy fújják a gyülekező jelét...

Másnap Nagy Antal várta a vajdasereg új támadását. De ahelyett három tiszt érkezett a táborba: a vajda traktálni akar a pórok vezéreivel...

*

Szent Jakab havának elején a kolozsvári monostorban, az apátsági konventben kezdték meg a traktát. Ott voltak egyrészt a vajda, a püspök, a székely ispán, a szász gróf, másrészt Budai Nagy Antal, Újlaki Bálint pap és Márton, a jobbágy.

Bálint pap írásba foglalta a pórok akaratát: a tizedet folyó pénzben fizeti a nép ezután, a kilencedet nem vállalják sehogya, a jobbágy szabadon költözködhessenek, minden vagyonáról szabadon rendelkezessék, utána az ura ne örökölhessen. Az inkvizíció tilos, és a kehely használata megadatik.

Az urak a fogukat csikorgatták, és a püspök felugrott:

– Parasztokkal traktálok, de eretnekekkel nem.

Erre az urak is felkeltek: legyen inkább harc. Csak a vajda maradt ülve a helyén, pedig a leggőgösebb ő volt köztük.

– Ebből pedig egy jöttát sem engedhetünk, urak – mondta Bálint atya.

A vajda most felállott, de csak ezt mondta:

– Aludjunk erre egyet.

Odament Nagy Antalhoz. Szó nélkül nézte egy ideig, aztán azt kérdezte:

– Hol tanultad a seregvezetést?

Nagy Antal mosolygott.

– Voltam a Ziska katonája nagyuram, és a Prokopé. Ott lehetett tanulni.

– Kár érted. – Megmozdult, mintha menni akarna, de aztán meggondolta magát: – Holnap alá fogjuk írni a punktumokat. Beszélj a papoddal: a kelyhet el kell hagynotok most, de azt a Jakab atyát én is utálok, az menni fog innen. És a püspök nem fogja a kelyhet meglátni papjaitok kezében, ha ti nem bolygatjátok az ő papjait.

Budai Nagy Antal gondolkozott:

– Lehet. De akkor a pórok megtarthatják fegyvereiket és minden esztendőben táborba gyülekezhetnek.

– És te az én zászlómba állasz.

– Erre aludjunk egyet, nagyuram.

*

Másnap, a hónap hatodnapján elfogadták és aláírták a punktumokat. A vajda az ország nevében, az ispán a székelek nevében, a szász gróf a szászok nevében, a püspök az egyház nevében. A másik oldalon Nagy Antal a hétszilvafások nevében, Bálint atya az újhitűek nevében és Márton a pórok nevében.

Nagy Antal a búcsúzásakor azt mondta a vajdának:

– Nem állok a zászlóddhoz, nagyuram.

– Kár. Ez az egyetlen utad lehetett volna még, amit én kínálok.

Nagy Anti mosolygott.

– Másik utam is van, nagyuram, és azt százezer pór csinálja nekem.

– Rosszul tudod, Nagy Antal. Az a te utad, bizony mondom, nem oda vezet, ahová te gondolod, de ahová én tudom: a veszthelyre.

Anti elsápadt és öntudatlanul kapott a kardjához. A vajda ezt már nem látta, mert sietve ment ki.

– Ugat az eb, ha fogát kiverték – dörmögte Antal, de sápadt maradt az orcája.

... Kolozsmonostorról a vajda Kápolnára sietett. Erdély három törvényes nemzete megkötötte a fegyveres szövetséget egymással: mindenki más ellen...

A pórok nagyon megalázták az urakat, és a szégyent csak vér törölhette le...

*

Ősszel megújult a harc, és megint a parasztok győztek.

De aztán nem bírták szusszal. Hiábavaló volt minden igyekezete a vezéreknek. Hiába magyarázták szép szóval és káromkodással: mintha a lélegzete fogyott volna el a pórnak. Szökdösni kezdtek, és rabolni kezdtek, meg gyújtogatni és gyilkolni. Ész nélkül, mint az állatok.

Egy utolsó nagy nekiugrással a télen Enyedtől Kolozsvárig futott és a várost elfoglalta Nagy Antal serege.

– Legalább ezeknek a szászoknak fizethetek azért az eretnekégetésért – mondotta a vezér Nagy Pálnak.

De ez volt az utolsó győzelem. A vajda serege a várost úgy ölelte körül, hogy se ki, se bé.

Karácsony havában már éheztek, és újesztendőre nem volt a városban egy falat ennivaló. Az emberek szökdösni kezdtek: a vajda táborában volt bőven étel és a dezertálókat örömmel látták: kegyelmet kaptak.

Nagy Antal nap nap után nyugtalanul járta a falakat és bástyákat, ahonnan láthatta a vajda seregét. Keresett egy lyukat, ahol kicsúszhassék köztük. Éjjel és nappal járták a cirkálók a város környékét. De a várost körülgyűrűző sereg napról napra tömöttödket. És a vajda nem aludt.

Egy östefeleg magánosan baktatott szállása felé Nagy Antal, amikor egyszerre nagy csomó katonával találta magát szemben, akik elállották az útját.

– Mit akartok? – riadt fel, és szemükbe nézett.

Szatmár megyeiek voltak, tagbaszakadt, nagy alföldi emberek. Egy pillanatig mintha tétováztak volna, de aztán az egyik előreugrott. Nagy Antal kardot rántott.

– Le a karddal, vezér. Úgyis hiába – s ráugrott, belé a Nagy Antal kinyújtott kardjába.

– Vissza, bitangok – ordította el magát Antal, és véres társukat közéjük dobva, a katonák közé vágott, mint az istennyila.

Egy pillanatig megzavarodtak, és Nagy Antal beugorhatott egy kapun, amit maga megett becsapott, és a záró vasrudat hirtelen keresztülvetette.

A künnszorultak ordítottak dühükben és a kapunak estek. Aztán az utcába lovas patrul kanyarodott be, mely körülfogta őket és kopját szegezett nekik, összekötözték őket, és Nagy Antal kijött a házból.

Az elfogottak kivallották, hogy megbíztatták őket, adják ki a vajdának a vezért élve vagy halva, akkor kegyelmet kapnak és szabadon elvonulást.

Így vagyunk hát!

Nem gondolkozott már, de másnap fényes nappal megfúvatta a kürtöket, kitört a monostori kapun és egész seregével nekiment a vajda páncélosainak. A parasztok behunyták a szemüket, előrefeszítették a kaszát és a láncsát, és ordítottak félelmükben és éhségükben.

Félórát se tartott a csata, és pozdorjává törtek a parasztok. Az a kevés, aki tudott, a hegyekbe futott és rettegve bújt meg a csikorgó hidegben az árkok alján és az erdőkben. Reggelre százával kapták meg a megfagyott parasztkat a környéket beszáguldozó huszárok. De sokat a farkasok már kikezdték volt.

Vajdaházi Nagy Pált, Kardos Jákobot és Mártont, hat hadnagyársukkal, élve fogták el. A vajda karóba húzatta őket.

De Budai Nagy Antal nem került elő sem élve, sem holtan. Voltak, akik látták, ahogy egy huszárcsákány ütésétől lefordult a lóról. A vajda kerestette a csata után a holtak között, de nem találták. A lovak bizonyosan összetaposták a fejét...